

MOSHE PEARLMAN

DE MAKKABEEËN

FIBULA - VAN DISHOECK - BUSSUM

Frontispiece: Seleuciden verslog en de tempel
zuiverde.

Frontispiece: Titelblad van het Boek
der Makkabeeën uit een elfde-eeuwse
Latijnse bijbel.

Oorspronkelijke titel: The Maccabees
© 1973 Weidenfeld & Nicolson,
Jeruzalem - Londen
© 1975 Unieboek BV., Bussum
Vertaling: J. J. Mijnsen

ISBN 90 228 3984 2

Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar
gemaakt door middel van druk, foto-
copie, microfilm of op welke andere
wijze dan ook, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uit-
gever.

No part of this book may be repro-
duced in any form, by print, photo-
copy, microfilm or any means with-
out written permission from the
publisher.

Alle rechten inzake het kopië-
ren van een of meer pagina's uit deze
uitgave zijn voorbehouden. Reprorecht, Heren-
recht, etc. Amsterdam

	Voorspel: Het Offer
1	Het Ultimatum
2	Intriges in Jeruzalem
3	Het Besluit
4	De Martelaars
5	De Daad
6	De Guerilla's
7	De Proef op de Som
8	De Veldslagen
9	De Tempel Herwonnen
10	Het Bestand
11	De Ontsnapping
12	De Dood van Judas
13	De Koninklijke Bieders
14	Onafhankelijkheid
	Tijdschaal
	Stambomen
	Literatuur
	Register

Voorspel: Het Offer

Het liep tegen het eind van de regentijd in Judea en Samaria, maar er was niets te horen noch te bespeuren in de olijfbossen, in de wijngaarden en op de korenvelden van de joodse plaats Modin, 30 kilometer ten noordwesten van Jeruzalem. Het was er zo stil als op de heilige sabbat; en toch was het geen sabbatdag. Het was rustig bij de ingang van het stadje. Het was stil op de dorsvloer en bij de grote stenen olijfpers — de twee plaatsen waar de kinderen graag speelden, wanneer daar niet werd gewerkt. De huizen waren leeg. In de keukens lag koude as onder de lemen ovens. De straatjes waren verlaten.

Iedereen was op het marktplein, maar er lag niets uitgestald en niemand sprak. Ja, het marktplein zag er ongewoon uit. Het was een paar uur tevoren schoongemaakt en alle stadsbewoners stonden nu opgesteld in de vorm van de Hebreeuwse letter chet, aan drie zijden van een vierkant. Ze waren zoals hun bevolen was gekleed in hun sabbatskleren en hun lange donkergekleurde galabiyas reikten tot aan de sandalen aan hun voeten. Hun gezicht stond stuurs onder hun donkere hoofddoek. De zon straalde hoog aan de hemel en de geur van pijnhout hing zwaar in de lucht.

In het midden van de vierde zijde van het vierkant stond een heidens altaar, gewijd aan de Griekse god Zeus. Het was die morgen opgericht. Aan de linkerkant ervan was een varken vastgebonden dat spoedig geofferd zou worden. Aan de andere kant van het altaar lag, lui uitgestrekt op een ligbed, de officier Apelles, de vertegenwoordiger van het koninklijke Seleucidische hof, die er niet naar uitzag dat hij het sobere leven van een gehard krijgsman leidde. Zijn zware kaken en dikke onderkin, zijn pafferige lichaam dat uit zijn tuniek pulde, vertoonden de sporen van het gemakkelijke leventje van een commandant in bezet gebied. Zijn voorhoofd en bolle wangen glinsterden van het zweet. Het enige wapen dat hij droeg was het in een fraaie schede gestoken zwaard aan zijn zijde. Een klein detachement Seleucidische troepen, zijn gewapende escorte, stond hooghartig midden op het plein.

De ceremonie stond op het punt te beginnen en Apelles overzag de menigte. Hij wist heel goed dat het hier niet om een eenvoudig ritueel ging en dat er meer op het spel stond dan het leven van een varken. Zijn ogen dwaalden

Voorzigt van een zilveren tetradrachme van Seleucus IV met een afbeelding van Zeus, een adelaar vasthoudend; deze munt is typerend voor de hellenistische periode

minachtend over de stadsbewoners, tot ze bleven rusten op een patriarchale gestalte, vooraan in de rij, het dichtst bij hem. Dit was Mattatias, de joodse priester en het hoofd van de voornaamste familie in het stadje, die hij die morgen had ontmoet en instructies gegeven. Mattatias, de enige in witte kleren, stond ondanks zijn hoge leeftijd en de pijn en woede in zijn hart rechtop toen hij eerst naar het varken, een onrein dier voor de joden, en daarna naar de officier keek. Hij wist dat dit geen gewone ceremonie zou zijn. Het zou een beslissende strijd worden, want uiteindelijk ging het er nu om wie de sterkste wil had: zijn volk, de boeren uit Modin, of koning Antiochus IV Epiphanes die vertegenwoordigd werd door Apelles. Hij kende de uitslag niet, maar wist heel goed wat hem te doen stond wanneer hem straks gevraagd zou worden deel te nemen aan het offer en van het varken te eten en zo formeel de onderwerping van zijn gemeenschap aan Antiochus te bevestigen. De vijf ernstig kijkende jongemannen aan zijn zijde, zijn zoons, wisten ook wat hun te doen stond.

De officier ging staan. De troepen sprongen in de houding. De bewoners schuifelden niet langer met hun voeten. Alle ogen richtten zich op de koninklijke afgezant toen hij begon te spreken. Hij was hier gekomen, zo vertelde hij hun, om het bevel van de koning — de alwijze en almachtige — uit te voeren en de inwoners van Modin in te wijden in de edele eredienst aan Zeus. Dit zou gebeuren door het openbare dierenoffer en zij, de bevolking, zouden hun aanvaarding van het nieuwe geloof moeten uitdrukken door van het offervlees te proeven. Zo had de koning het bevolen, zei Apelles; en de wil van de koning diende te geschieden, zo voegde hij er op het gevest van zijn zwaard kloppend aan toe.

Hij pauzeerde en er viel een diepe stilte vol afkeer en angst. De inwoners keken naar de grond, iedereen was bang zijn buurman aan te kijken. Iedereen behalve Mattatias en zijn zonen. Zonder blikken of blozen keken zij de officier aan.

Ondanks zijn uiterlijke verschijning was Apelles een soldaat, die meer op het slagveld thuis was dan op een zendingsreis met het doel mensen te 'bekeren', en bovendien gewend onvoorwaardelijk gehoorzaamd te worden. Maar hij had voor hij erop uittrok instructies gekregen en men had hem te verstaan gegeven dat directe instemming in dit geval niet te verwachten viel. De joden zouden kunnen weigeren om 'samen te werken'. Wanneer ze moeilijk zouden gaan doen wist hij wat hem te doen stond. Maar hij moest eerst de diplomatieke weg beproeven, want als alles in Modin goed en vreedzaam verliep, zouden de dorpen in de buurt wel inschikkelijker zijn. De commandant die de instructies had gegeven en Apelles van informatie over Modin had voorzien, had de naam van Mattatias genoemd en gesuggereerd dat het misschien verstandig zou zijn hem te bewerken. Wanneer hij zou kunnen worden overgehaald zou het hele stadje zijn voorbeeld volgen.

Toen Apelles zijn inleiding had beëindigd, was hij zich bewust van de stemming op het marktplein en hij was tevreden dat zij het gewenste effect had gehad. Het volk scheen geïntimideerd te zijn. Nu richtte hij zich, overeenkomstig zijn instructie, tot Mattatias en ontmoette de standvastige

blik van de priester. Apelles was geen dwaas. Wat hij ook zag in de ogen van de oude jood, het was geen onderworpenheid en hij wist meteen dat de raad van de commandant waarschijnlijk niet zou werken. Maar hij zou het in ieder geval proberen. Wanneer het niet ging, zou het een genoeg zijn de alternatieve weg te bewandelen. Hij richtte zich tot Mattatias en zijn woorden zijn opgeschreven in het apocriefe eerste boek der Makkabeeën:

Her dorp dat nu ligt op de plaats van het voormalige Modin, de plaats waar de Makkabecën-opstand begon

Gezag, eer en aanzien geniet u in deze stad en de steun van zonen en broers. Treed dus als eerste naar voren om het bevel van de koning te volbrengen. Alle volken hebben er reeds gevolg aan gegeven en ook de Judeeërs, met name degenen die nog in Jeruzalem wonen. Doet u wat de koning vraagt, dan zullen u en uw zonen worden opgenomen onder de vrienden van de koning, dan zullen u en uw zonen geëerd worden met goud, zilver en allerlei andere geschenken (2 : 17, 18).

Apelles had geprobeerd zijn krijgshaftige toon te verzachten om zijn vleiende verzoek tot zijn recht te laten komen. Nu riep hij Mattatias op bij het altaar te gaan staan.

De trotse gestalte in het wit bewoog niet. Met opgeheven hoofd, zijn lange baard vooruitstekend, opende hij zijn mond om te antwoorden. Niemand kon weten dat de paar woorden die volgden de loop van de geschiedenis zouden veranderen.

1 Het Ultimatum

Terwijl Apelles de wil van de koning in Modin duidelijk maakte, bevond zich de monarch zelf, Antiochus IV Epiphanes, in Antiochië, de uitgestrekte hoofdstad van het Seleucidische rijk, gelegen in het noordwesten van Syrië. Het is onwaarschijnlijk dat Antiochus op dit tijdstip (166 v. Chr.) ooit gehoord had van Mattatias of van zijn verafgelegen woonplaats aan de Judese grens. Uit de berichten van geschiedschrijvers uit de oudheid blijkt dat hij zich meer bezighield met de militaire en politieke manoeuvres van Rome, de nieuw opgekomen macht die de ernstigste bedreiging voor zijn keizerrijk vormde; met Egypte dat hij hoopte te annexeren; en met Perzië waarover hij zijn controle trachtte te versterken.

Niet dat Antiochus niet geïnteresseerd was in of onbekend met Judea, zijn zuidelijkste provincie. Hij kende het goed en wist dat het een problematisch gebied was; maar het vormde nauwelijks een bedreiging en hij kon het overlaten aan zijn plaatselijke gezagdragers, aan wie hij richtlijnen had gegeven om het onder controle te houden. Hij kende Judea uit de eerste hand, zoals hij ook de hoofdstad Jeruzalem kende waar hij grimmige sporen had achtergelaten. Maar Modin kende hij niet, hoewel het niet veel had gescheeld. Ongeveer twintig maanden tevoren was hij er op een paar kilometer afstand langs gekomen op de terugweg van een onderneming, die hij het liefst volledig zou willen vergeten. Het was een missie, waarbij hij de bitterste vernedering van zijn leven had ondergaan. Later, veel later, naar men zegt pas op zijn sterfbed — als een zekere overlevering uit de oudheid geloofd mag worden — zou hij plotseling getroffen zijn door een helder inzicht in de directe relatie tussen die catastrofale reis en de gebeurtenissen in Modin.

Zijn nederlaag had zich afgespeeld in de buitenwijken van Alexandrië en de vernedering was des te bitterder, omdat de zege vrijwel binnen zijn bereik lag. In het jaar 170 was hij Egypte binnengetrokken en had bijna het gehele noorden in zijn bezit gekregen — hoewel het hem niet gelukt was Alexandrië in te nemen. Hij had er een protectoraat ingesteld (na zichzelf in Memphis te hebben laten kronen) en was teruggegaan naar Antiochië. Maar zijn controle over dat gebied had niet lang geduurd. Daarom keerde hij in 168 terug, drong diep in het land door en stond op het punt Alexandrië te belegeren.

De hoorn des overvloeds die door een godin wordt vastgehouden op dit hellenistische zilveren medaillon, beeldt de rijkdom van Alexandrië uit, de plaats waar Antiochus door de Romeinse gezant werd vernederd

Rome was op dat moment verwickeld in een hevige campagne tegen Macedonië en Antiochus rekende erop dat de Romeinen niets zouden doen om zijn Egyptische waagstuk een halt toe te roepen. Maar de inlichtingen die hij ontving waren onjuist en hij was er zich niet van bewust dat de Romeinse senaat, toen zij bericht kreeg van zijn mars naar het zuiden, een gezantschap had aangewezen met aan het hoofd een voortreffelijk bestuursambtenaar met wie niet te spotten viel, Cajus Popilius Laenas, om hem op te wachten met een hardaankomende boodschap. Polybius, de Griekse geschiedschrijver van Rome, die in dezelfde tijd leefde, zegt: 'De senaat, bij het horen dat Antiochus zich had meester gemaakt van Egypte, en bijna van Alexandrië, en in de mening dat de machtsuitbreiding van deze koning hun tot op zekere hoogte aanging, zond Cajus Popilius als haar gezant om de oorlog te beëindigen en een inzicht te krijgen in de werkelijke gang van zaken.'

Een andere vroege geschiedschrijver uit de oudheid suggereert dat Popilius het advies kreeg zijn reis te vertragen en het nieuws af te wachten over Romes lotgevallen voor hij naar de Seleucidische koning ging. In de derde week van juni 168 kregen de gezanten — die naar wordt aangenomen op Delos hadden gewacht — het bericht van Romes beslissende overwinning op koning Perseus van Macedonië bij Pydna. Zij scheepten zich direct in naar Egypte en bereikten aan het eind van de maand het kampement van Antiochus, ongeveer zeven kilometer van Alexandrië.

Livius, de beroemdste van de Romeinse geschiedschrijvers, levend in de eerste eeuw v.Chr., beschrijft hun ontmoeting: 'Bij hun nadering groette hij (Antiochus) hen en stak zijn rechterhand uit naar Popilius; maar Popilius overhandigde hem een beschreven wastafeltje waarop het bevel van de senaat stond en vroeg hem dat eerst nauwkeurig te lezen.' De weigering de hand van de vorst in vriendschap aan te nemen was een klap in diens gezicht, maar Antiochus, die inmiddels ook van de overwinning bij Pydna had gehoord, vond het verstandig te doen alsof hij niets merkte en begon de boodschap van de senaat te lezen. Het was het duidelijke bevel een eind te maken aan zijn Egyptische campagne en zich terug te trekken. De geschokte koning zei dat hij 'zijn vrienden zou samenroepen' en 'zou overleggen wat hem te doen stond'.

Maar hij zou nog pijnlijker geschokt worden. De hautaine Popilius droeg een stok — Polybius geeft als detail dat het een wijnstok betrof — en voegde nu spontaan en uit zichzelf een ultimatum aan zijn woorden toe, handelend, aldus Polybius 'op een wijze die als beledigend en hoogst arrogant ervaren moest worden'. Met zijn stok een cirkel om Antiochus' voeten trekkend zei Popilius de koning dat 'hij binnen deze cirkel moest blijven totdat hij een besluit had genomen over de inhoud van de brief'. De Romeinse geschiedschrijver Justinus die leefde in de derde eeuw n.Chr., beweert dat Popilius tegen hem zei 'ter plaatse te beslissen en niet uit die cirkel te gaan, totdat hij een antwoord zou hebben gegeven op de vraag of hij in vrede of op voet van oorlog met Rome wilde leven'.

Polybius vervolgt: 'De koning was stomverbaasd over dit autoritaire optreden maar na enige ogenblikken gearzeld te hebben, zei hij alles te doen wat de

Een Romeinse patriciër, mogelijk een lid van dezelfde senaat die de Seleucidische vorst het ultimatum stelde

Romeinen vroegen.' Toen pas 'drukten Popilius en zijn gevolg hem de hand en begroetten hem warm . . . Zo trok hij, terwijl hij een beperkt aantal dagen de tijd kreeg, zijn leger terug naar Syrië, diep geschokt en gekwetst maar zich voor het moment aanpassend aan de omstandigheden.'

Antiochus maakte de langzame reis noordwaarts terug naar Antiochië door Palestina, de route volgend waarlangs hij naar Egypte was gekomen. Hij trok uit het gebied van Alexandrië zuidwaarts naar Memphis en ging toen naar het noordoosten dwars door de noordelijke Sinaïwoestijn om de Middellandse-Zee kust te bereiken op een punt even ten westen van het huidige El Arisj. Vandaar trok hij langs de oude 'zeeweg', de kustroute, door Gaza heen en naar Jaffa, met de bedoeling naar Ptolemais (Acre) te trekken en via Tyrus naar huis. Hij was juist ter hoogte van Judea — slechts een paar kilometer verwijderd van het in die tijd rustige en onbekende Modin — toen hij bericht ontving over zekere gebeurtenissen die in Jeruzalem hadden plaatsgevonden. Hij was nog onder de indruk van de ontmoeting bij Alexandrië, woedend over de frustratie van zijn vorstelijke plannen en vernederd door de manier waarop dat was gebeurd. Het was in deze sombere stemming dat hij reageerde op het nieuws uit Jeruzalem, tot actie overging tegen de joden van Judea en maatregelen trof die leidden tot de ceremonie in Modin.

Judea had vijftienvintig jaar lang deel uitgemaakt van het op Syrië gebaseerde Seleucidische rijk toen Antiochus IV in 175 v.Chr. op de troon kwam. Tevoren maakte het deel uit van het Ptolemeïsche keizerrijk. Seleucus en Ptolemeus, beiden stichter van een dynastie, waren twee van de voornaamste generaals van de geduchte Alexander de Grote. Door zijn beslissende overwinning op de Perzen in 332 v.Chr. kwam deze jeugdige wonderkoning van Macedonië in het bezit van de gebieden van het Perzische keizerrijk, waaronder Judea.

Alexander stierf negen jaar later en de droom van een geweldig verenigd en duurzaam Grieks keizerrijk stierf met hem. Op dat moment strekten de landen die hij had veroverd zich uit van Egypte en Klein-Azië in het westen tot India in het oosten. Deze gebieden werden nu verdeeld tussen zijn belangrijkste Macedonische commandanten en dadelijk braken woeste gevechten uit tussen deze voormalige wapenbroeders. Ptolemeus werd de satrapie van Egypte toegewezen, maar hij riep zich spoedig tot vorst uit met Alexandrië als zijn hoofdstad. Seleucus kreeg de satrapie van Babylonië en ook hij verhefde zich tot koning; hij koos Seleucia tot hoofdstad. Wat later breidde hij zijn gezag over Syrië uit en stichtte een nieuwe hoofdstad in Antiochië.

Tussen Syrië in het noorden en Egypte in het zuiden lag Palestina en om strategische redenen werd het door beiden, Ptolemeus en Seleucus, begeerd. Hoewel Ptolemeus het aan Seleucus had beloofd wegens onmisbare militaire hulp tegen een derde generaal van Alexander, lijfde hij Palestina bij zijn eigen rijk in en gedurende de volgende honderd jaar (uitgezonderd een paar korte

De palmen van El Arisj aan de 'Zeeweg' uit de oudheid. Antiochus volgde deze weg toen hij door Rome werd gedwongen zijn Egyptische campagne op te geven

links Reliëf van Alexander de Grote, gevonden op een marmeren sarcofaag uit de 4de—3de eeuw v. Chr.; het reliëf vertoont fraai beeldhouwde gevechtsscènes uit zijn campagnes

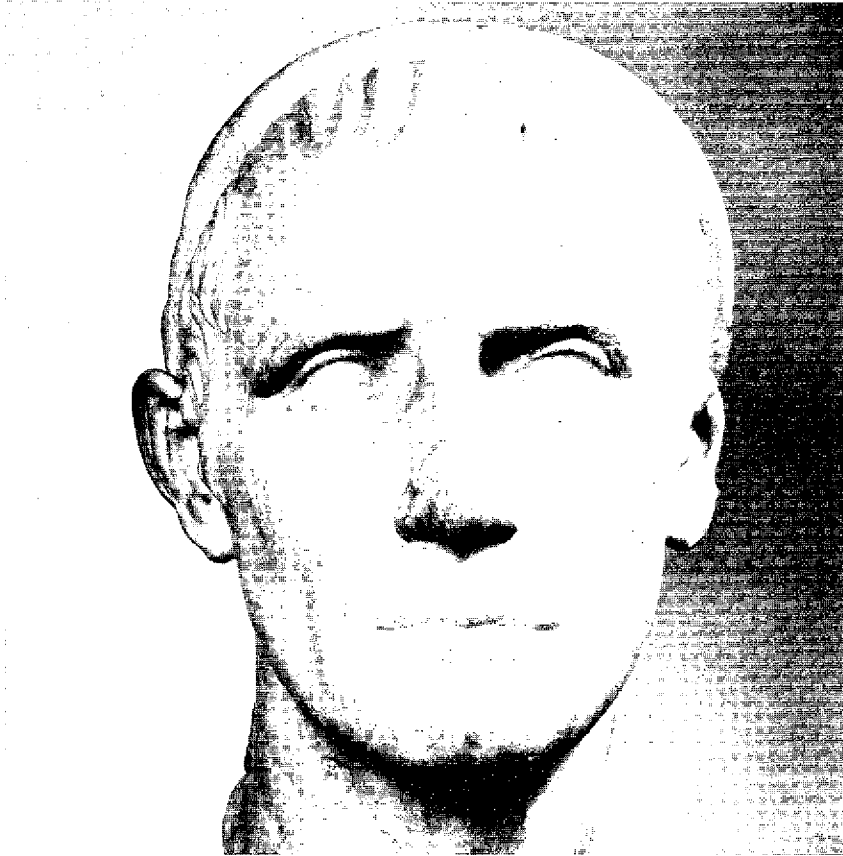
boven Seleucus I op een zilveren tetradrachme
 onder Ptolemeus I op een zilveren diobool, geslagen in Alexandrië

onderbrekingen) kwamen Jeruzalem en Judea onder het gezag van zijn dynastie, de 'Grieken uit Egypte'. In 198 v.Chr. slaagde Antiochus III, de vader van Antiochus IV, erin Palestina te ontwingen aan de handen van de Ptolemeëen waarbij Judea nu kwam onder de 'Grieken uit Syrië', de Seleuciden.

Afgezien van een drukkende jaarlijkse schatting hadden de joden zich verheugd in het in grote lijnen welwillende bestuur van de Ptolemeëen. Volgens de geschiedschrijver Josephus uit de eerste eeuw n.Chr. werden ze met rust gelaten en mochten hun eigen zaken regelen, hun godsdienst uitoefenen en hun tempel in Jeruzalem in stand houden zonder dat zij daarbij werden lastig gevallen. Hoewel financieel ondergeschikt waren zij in feite autonoom. Toen Antiochus III de nieuwe soeverein werd zette hij deze goedgunstige behandeling voort. Josephus haalt documenten aan die laten zien dat Antiochus III zelfs giften schonk voor de reparatie van de tempel, belastingen kwijtschold — in het bijzonder aan priesters, schriftgeleerden en anderen die verbonden waren met het joodse religieuze leven — en een edict uitvaardigde dat de rechten van de joden bevestigde, zodat zij konden leven overeenkomstig hun eigen wetten en gewoonten. Er is onder de geleerden meningsverschil over de authenticiteit van deze documenten, maar men is het er algemeen over eens dat zij het klimaat gedurende de regering van Antiochus III weerspiegelden. Deze politiek ten opzichte van de joden werd voortgezet door zijn zoon en opvolger Seleucus IV. Zij veranderde met de troonsbestijging van Antiochus IV, de broer van Seleucus — in wiens gewelddadige dood hij verondersteld wordt een hand te hebben gehad.

Deze verandering had te maken met Antiochus' streven Egypte onder Seleucidische heerschappij te brengen, een doel ingegeven zowel door de drang om te wedijveren met de verrichtingen van Alexander als door vrees voor Rome. Antiochus kende Rome, hij had daar meer dan tien jaar als gijzelaar geleefd. In 190 v.Chr. waren de legers van zijn vader smadelijk overwonnen door de Romeinen in de slag bij Magnesia in Klein-Azië, en tengevolge van het harde verdrag van Apamea, twee jaar later, moest Antiochus III afzien van de Seleucidische aanspraken op uitgebreide gebieden, zijn vloot en krijgsolifanten uitleveren en gedurende verscheidene jaren een zware schadeloosstelling betalen. Als onderpand voor deze betaling moest hij de Romeinen twintig uitgelezen gijzelaars leveren. Zijn zoon was één van hen. De jonge prins werd goed behandeld door zijn Romeinse gastheren en leerde veel van hun politiek op lange termijn en de kunst van hun diplomatie. Hij was onder de indruk van hun spectaculaire macht en overtuigd dat die werd geëvenaard door hun begeerte. (Niet voor niets had hij, lange tijd na zijn gijzeling, aan Popilius' ultimatum in Alexandrië toegegeven.) Een uiteindelijke militaire botsing tussen het Romeinse en het Seleucidische rijk was onvermijdelijk en nu hij koning was wilde hij daarop zijn voorbereid. Indien Antiochus al niet in staat was een gelijkwaardige sterkte op te bouwen, dan was hij er tenminste op gebrand zijn zuidelijke flank te versterken door de inlijving van Egypte. Palestina behoorde hem reeds toe; wanneer Egypte ook onder zijn macht gebracht kon worden zou hij beter in staat zijn een

Marmeren buste van Antiochus III (een kopie van een hellenistisch werk), ontdekt in Italië en door Napoleon verworven

Romeinse landing aan de oostkust van de Middellandse Zee te voorkomen. Judea was dus voor hem van belang, niet omdat het een militaire bedreiging vormde — hij vreesde op dat moment geen opstand vanuit die heuvelachtige enclave — maar omdat het dat deel van zijn gebied vormde dat het dichtst bij Egypte lag, in de buurt van mogelijke landingsplaatsen van de vijand en op een steenworp afstand van de heerbaan langs de kust, de hoofdverbinding tussen Egypte en Syrië. Het kon een gevaarlijk gebied worden in handen van de Ptolemeeën en Antiochus had gehoord dat zij aanbiedingen hadden gedaan aan de Judeeërs. Hij zocht derhalve naar wegen een vaste greep op Judea te houden. Hij meende dat het beste wat hij kon doen was mensen die hij kon vertrouwen te benoemen op posten met plaatselijke verantwoordelijkheid. Door zo te handelen zou hij de joden juist op hun meest gevoelige plek raken — hun godsdienst. Het is de ironie der geschiedenis dat Judea, als Antiochus de politiek van zijn voorgangers had voortgezet en de joden hun eigen zaken had laten behartigen en hun eigen leiders kiezen, hem waarschijnlijk nooit moeilijkheden zou hebben gegeven. Doordat hij tussenbeide kwam schiep Antiochus juist de explosieve situatie die hij had willen vermijden.

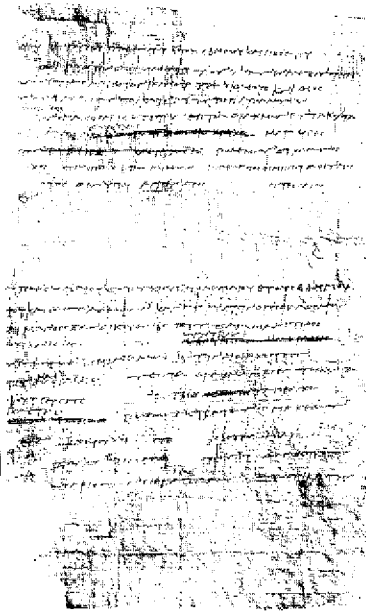
Zijn actieve interventie in het leven van de Judese gemeenschap werd vergemakkelijkt door de intriges en het gekonkel uit machtsbegeerte van de

leden en hooggeplaatste volgelingen van een joodse patriciërsfamilie, de Tobiaden of 'de zonen van Tobias'. Het was hun streven de regerende hogepriester ten val te brengen en dat ambt voor een van hen te bemachtigen. Sinds de vijfde eeuw v.Chr., toen Judea onder Perzisch bestuur stond en golven joodse ballingen uit Babylonië opnam, voorzag het hogepriesterschap, een erfelijk ambt, zowel in het geestelijke als in het wereldlijke leiderschap over de joden in Judea. De joden waren voor het grootste deel hardwerkende, godvrezende boeren, verspreid levend in dorpjes in de heuvels. Ze volgden nauwgezet de voorschriften van de thora en de door vele eeuwen geheiligde tradities van hun volk, brachten op de feesttijden de opbrengst van hun veiden als offergaven naar de tempel in Jeruzalem en eerden hun hogepriester. Zij bleven grotendeels onbewogen door het hellenisme dat in het Midden-Oosten opdrong met de komst van Alexander de Grote en zijn opvolgers. De juiste levenswijze werd aangegeven door hun hogepriesters, van wie de bekendste in de derde eeuw v.Chr. Simon de Rechtvaardige was die voor het volk op ideale wijze tegelijk leraar en leider was. Zijn opvolgers in het priesterambt namen hem tot voorbeeld, zoals ook de rabbijnen dat deden die deel uitmaakten van de generaties, onmiddellijk volgend op de verwoesting van de tempel in 70 n.Chr.

Maar er waren mensen in Jeruzalem, meest leden van de rijke aristocratie, die aangetrokken werden door de handelsmogelijkheden die de Grieken de streek boden en bovendien gevoelig waren voor de nieuwe levenswijze, de nieuwe ideeën en de meer wereldse kijk op het leven die door de Helleense dynastieën werd geïntroduceerd. Deze tendens, zegt de historicus Cecil Roth, was gelijk aan 'die in de meer achtergebleven koloniën van de Europese mogendheden in de 19e en 20e eeuw. De inheemse bevolking nam begerig alle oppervlakkige kenmerken van de veroveraars over, hun taal, hun kleding, hun architectuur, hun amusement, hun sociale en huiselijke gewoonten — in de mening dat dit het essentiële deel vormde van een beschaving die, omdat zij materieel meer vermocht, groter was dan die van hen zelf.' Het nadoen van de vorstelijke levensstijl — een ontwikkeling die begonnen was in de dagen van Alexander de Grote — was nu wijdverbreid onder de onderworpen volken binnen het Ptolemeïsche en Seleucidische rijk. Alleen in Judea was er weinig van terechtgekomen; maar zelfs dat land was er niet immuun voor gebleven en de leden van het huis Tobias stonden aan het hoofd van de kleine maar invloedrijke partij die zich wilde aanpassen.

Een van hen was een zekere Jozef, wiens ongebruikelijke komaf hem een band gaf zowel met de Hellenisten als met de traditionalisten. Zijn vader, uit het huis Tobias, was getrouwd met de dochter van de vorige en de zuster van de regerende hogepriester, Honya II (beter bekend als Onias II, de Griekse vorm van het Hebreeuwse Honya), een vroom man die het ambt tegen het einde van de derde eeuw v.Chr. bekleedde. Jozefs karakter weerspiegelde de invloed van beide families: hij was een traditionele jood met gematigde hellenistische neigingen en een levendige financiële belangstelling.

Die belangstelling stamde zonder twijfel van zijn voorouders die joodse machthebbers waren met landbezit aan de oostzijde van de Jordaan tegenover

Originele aantekeningen op papyrus van Zeno de Egyptenaar, een handelsagent van Ptolemeus II, die de landgoederen van 'Tobias de Jood' in Transjordanië in 259 v.Chr. bezocht

Jericho. Een van de eersten kan heel goed Tobias de Ammoniet uit de vijfde eeuw v.Chr. zijn geweest, die wordt genoemd in het boek Nehemia (hoofdstuk 4, vers 3) en waarschijnlijk bezittingen had in het land Ammon. Iemand die veel dichter bij de tijd van Jozef stond was Tobias de Jood, genoemd in de papyri van Zeno als iemand die handelsrelaties onderhield met de koninklijke bevoorradingdienst in Alexandrië en die belangrijk genoeg was om in 259 v.Chr. door Zeno op zijn landgoederen te worden opgezocht. Zeno was een hoge ambtenaar bij wat vandaag het Ministerie van Handel genoemd zou worden onder de Egyptische vorst Ptolemeus. Hij reisde door de afgelegen provincies van het keizerrijk om de invoer te regelen van de monopolieproducten van de Egyptische staat, met name olijfolie, wijn, honing, vijgen, dadels en timmerhout. Hij hield nauwkeurige aantekeningen op papyrus bij van de plaatsen en mensen die hij bezocht op zijn uitgebreide reizen; deze archieven werden ontdekt in de Fayumstreek, ten zuidwesten van Cairo, waar hij zijn oude dag doorbracht.

Zo waren de joodse voorouders van Tobias reeds in het midden van genoemde derde eeuw in contact met het Egyptische hof en vertrouwd met hoge Griekse ambtenaren en met de Griekse levensstijl. Enige jaren later verbond zich een lid van dit voorname handelsgeslacht door een huwelijk met het vrome priesterlijke huis van Onias, en Jozef was de spruit uit die verbintenis.

Op dat tijdstip — nog onder de Ptolemeëen — bestuurde Judea in feite zichzelf. Het vormde, zoals de bekende historicus Elias Bickermann het uitdrukt een 'aristocratische republiek'. Het bestuurslichaam was de Raad der Oudsten, bestaande uit leken en priesters en voorgezeten door de hogepriester. Als tussenschakel tussen de joden en het Ptolemeïsche staatsapparaat en als de man die verantwoordelijk was voor het heffen en afdragen van de schatting aan de vorst was de hogepriester het politieke hoofd der natie. Tevens fungeerde hij als hoogste autoriteit op religieus gebied.

Toen er moeilijkheden ontstonden tussen zijn oom de hogepriester en de heersende Ptolemeïsche koning, stortte Jozef zich midden in de Judese zaken. Het schijnt dat Onias II had geweigerd schattingen te betalen en dat Ptolemeus dreigde Judea te bezetten. De achtergrond van de onenigheid was klaarblijkelijk een recent conflict tussen de Seleuciden en de Ptolemeëen, en Onias kan de eersten hebben gesteund. Een aannemelijke reden was dat een Seleucidische overwinning meer contact mogelijk zou maken met de bloeiende diasporagemeenschap in Babylonië, die veel oudere en sterkere banden met Jeruzalem bezat dan de nieuwe joodse gemeenschap in Alexandrië. Maar er waren andere vooraanstaande joden die voor een voortzetting van het bewind van de Ptolemeëen waren. Jozef was een van hen en hij werd zonder twijfel beïnvloed door de langdurige handelsconnecties van zijn familie met Alexandrië en door het feit dat Egypte de oostelijke Middellandse-Zee kust beheerste, hetgeen degenen die handel bedreven meer perspectieven bood.

Jozef en zijn aanhangers waren ontsteld over de onenigheid tussen Ptolemeus en Onias en hij slaagde erin zijn oom en de Raad der Oudsten te overreden hem naar Alexandrië te laten vertrekken om de koning te kalmeren. Noch Onias noch de oudsten konden vermoeden dat Jozef als gevolg hiervan een

groot deel van hun burgerlijke en politieke gezag naar zich zou toetrekken door de economische zaken van Judea én de relaties met het koninklijk gezag te behartigen. Deze eerste uitholling van het hoogste priesterambt zou ernstige gevolgen hebben voor de joden van Judea — en voor het Seleucidische rijk — gedurende de latere regeringsperiode van Antiochus IV. Deze gang van zaken zou de weg vrijmaken voor het feit dat het kleet van de hogepriester door een afvallige jood zou worden gedragen. Zelfs Jozef kon dit noch gewild noch voorzien hebben, toen hij zich voorbereidde op zijn reis naar het hof van de koning.

Jozef had duidelijk een gave voor 'public relations', gepaard aan een geslepen handelsinstinct. Josephus geeft in *Joodse oudheden XII*, 180 e.v. een sprekende beschrijving hoe Jozef zich in de gunst van de koninklijke familie te Alexandrië wist te dringen. Hij had zijn weg goed voorbereid door van vrienden geld te lenen 'om de kosten te bestrijden van kleding, paarden, wagens, serviesgoed en andere benodigdheden voor zijn uitrusting' en door een verkwistend banket aan een van de koninklijke functionarissen aan te bieden, die daarop 'met zoveel lof over Jozef sprak, dat zowel de koning als de koningin de wens uitte dat hij hen zou bezoeken'. Bij die ontmoeting gedroeg Jozef zich op een wijze die 'zo aan de koning behaagde, dat hij opdracht gaf hem kamers in zijn paleis te geven en hem te onthalen aan de koninklijke dis'. Jozef wist nog meer in de gunst van het hof te komen, toen hij de koning voorrekende hoe hij meer inkomsten kon krijgen uit het belastingpachtsysteem in de provincies van zijn rijk. 'Een voorstel dat zo gunstig voor zijn inkomen was moest de koning wel behagen' en Jozef kreeg vergunning in heel Palestina belastingen te heffen.

Het duurde niet lang of deze neef van de geestelijke leider van het jodendom had grote rijkdom vergaard en was een werelds zakenman geworden. Hij begon behagen te scheppen in de weelde en de zinnelijke genoegens van een ongeremd hellenisme en toen hij van zijn Alexandrijnse reizen weer naar Judea terugkeerde ervoer hij het traditionele judaïsme als té krampachtig. Toch paste hij zorgvuldig op niet te los van zijn volk te raken (zijn kinderen en kleinkinderen zouden zulke beperkingen niet meer voelen) want hij wist dat, hoe innemend hij ook was en hoezeer zijn bijdragen aan de koninklijke schatkist welkom waren, zijn voornaamste waarde voor de koning lag in zijn feitelijk burgerlijk leiderschap over de joden en Judea.

Hij verspeelde dit leiderschap bijna toen hij razend verliefd werd op een courtisane en op het punt van trouwen stond. Het kleurrijke verhaal wordt verteld door Josephus en of het nu in detail wel of niet juist is, het geeft het klimaat aan waarin sommige joden uit vooraanstaande priesterlijke families konden losraken van de strenge gedragsregels van hun samenleving en er ten slotte toe konden komen te streven naar aanpassing aan het hellenisme — daarmee bijdragend tot de latere gang van zaken in Modin. Het schijnt dat Jozef op een van zijn bezoeken aan Alexandrië — hij was op dat moment

Romeins reliëf: boeren die hun belastingverplichtingen voldoen

gehuwd en vader van zeven kinderen — vergezeld werd door zijn broer Solymius die was gekomen om in de Alexandrijnse gemeenschap 'een jood van stand te vinden' die 'geschikt was om zijn dochter te huwen' (die ook bij hen was). Na aankomst in de hoofdstad liet Jozef hen achter en ging naar een banket in het paleis, waar hij verliefd werd op een meisje dat danste om de koning te verstrooien. Nadat hij zijn geheim aan zijn broer had toevertrouwd vroeg hij hem ervoor te zorgen dat hij en het meisje elkaar in het geheim zouden kunnen ontmoeten, omdat hij haar niet wettig kon huwen. Solymius was ontsteld, maar hij zag in dat er op dat moment met Jozef niet viel te praten.

Daarop beloofde hij bereidwillig zijn medewerking maar liet Jozef met zijn eigen dochter naar bed gaan in plaats van met die andere maagd; en omdat Jozef behoorlijk had gedronken ontdekte hij niet dat hij werd misleid. Hetzelfde kunststukje werd herhaaldelijk opgevoerd totdat de zwaar verliefde Jozef tegen zijn broer klaagde dat hij zijn leven op het spel zette voor een dansmeisje dat de koning hem misschien niet eens zou toestaan te bezitten. Solymius zei hem dat hij zich niet ongelukkig hoefde te voelen omdat hij de vrouw tot zijn wettige echtgenote kon nemen; en nadat hij alle bijzonderheden van het door hem uitgevoerde plan had verteld, voegde hij eraan toe dat hij er liever voor had gekozen zijn dochter te laten onteren dan zijn broer in ongenade te zien vallen. Jozef prees hem voor zijn broederliefde en huwde op zeer korte termijn zijn

dochter, die hem een zoon baarde die de naam Hyrcanus ontving... (*Joodse oudheden* XII, 186-189).

Sommige onderdelen van dit verhaal van Josephus worden door moderne geleerden in twijfel getrokken. Het is echter waar dat Jozef een zoon had die Hyrcanus heette; hij was de jongste en de lieveling van zijn vader en werd door zijn broers gehaat. Deze haat ging over op hun nageslacht. Het is ook waar dat Hyrcanus Jozefs rol – en gunsten – aan Ptolemeus' hof erfde, en dit feit kan zijn broers binnen het pro-Seleucidische kamp hebben gebracht. Deze politieke verschillen werden ook overgenomen door hun nakomelingen. Hyrcanus verloor, toen de Seleuciden onder Antiochus III controle over Palestina kregen. Hij vluchtte naar Transjordanië en men vermoedt dat hij enige jaren later zelfmoord pleegde. Vanaf dat moment waren de families van zijn broers – de overblijvende 'Zonen van Tobias' – degenen die door het koninklijk huis, nu het Seleucidische hof in Antiochië, werden begunstigd.

Een modieuze Griekse dame uit de derde eeuw v.Chr.

2 Intriges in Jeruzalem

Op het ogenblik dat Antiochus IV de troon besteeg was de vrome Onias III hogepriester in Jeruzalem. De zeggenschap van het hogepriesterschap over aardse zaken, verzwakt door Jozef uit het huis Tobias, was niet teruggewonnen; maar haar geestelijk primaat was nooit betwist en zowel de meerderheid van de joden uit Judea als de grote diasporagemeenschappen in Babylonië en Alexandrië hielden Onias III in grote eer en beschouwden hem als hun enige leidsman.

Zijn achterneven, afstammelingen van de modegevoelige Jozef, waren nu echter geassimileerd, waarbij ze een openlijke bewondering aan de dag legden voor de hellenistische levensstijl en het meest omgingen met aanzienlijke Seleuciden – ambtenaren, handelslieden en handelsagenten – met wie zij meer overeenkomst voelden dan met hun joodse landgenoten. Zij behoorden tot de pro-Seleucidisch hellenistische partij in Jeruzalem, die geleid werd door de broers Simon, Menelaos en Lysimachus, en er zijn sterke aanwijzingen in de historische bronnen dat deze broers stamden uit het huis Tobias. Sommige historici gaan zo ver te beweren dat zij de oudste zonen van Jozef waren en dus nader verwant met Onias III.

Hoewel ze vervreemd waren van de levensstijl van hun eigen volk, oefende deze groep nog een aanzienlijke economische invloed op de joodse samenleving uit. Met name Simon bekleedde – tot groot verdriet van de hogepriester – de positie van tempeladministrateur. Zij genoten weinig steun van het volk, maar ontleenden hun politieke macht aan hun nauwe relatie met het keizerlijke regime. Zij zagen echter in, dat hun plaats ten opzichte van dat regime uiteindelijk berustte op de steun van hun eigen gemeenschap of tenminste op het vermogen die te manipuleren. Ze verkeerden in de overtuiging dat zij hun volk het best konden domineren, indien het hoogste ambt in die gemeenschap door een van hun kandidaten werd bekleed.

Dit dan waren de mannen die nu intrigeerden tegen hogepriester Onias III, met het doel zijn afzetting te bewerken en een van hen benoemd te krijgen. Ze waren met hun manoeuvres begonnen kort voordat Antiochus aan de macht kwam en zijn broer Seleucus IV nog op de troon zat. Er wordt aangenomen

Een bronzen beeld uit de eerste eeuw v.Chr. van een bokser, een van de deelnemers aan de hellenistische spelen

Rafaels schildering, nu in de 'Heliodorus Kamer' in het Vaticaan, van de mislukte poging der Seleucidische minister Heliodorus, om zich meester te maken van de schatten der tempel in Jeruzalem. Let op de *menorah* aan de rechterkant van het gewelfde portaal

dat Simon 'een aanklacht had ingediend' bij het Syrische bestuursapparaat, behelsend dat Onias pro-Egyptisch was gezind; voorts dat hij in de schatkamer van de tempel 'onnoemelijk veel rijkdommen' had verborgen — 'de som van opeenghoopte saldo's was inderdaad niet te berekenen en ... hij stelde voor dat deze saldo's onder beheer van de koning zouden komen' (II Makkabeeën 3 : 6).